

Міхал Клімецький

Боротьба 27. Волинської дивізії піхоти АК з УПА на фоні всього бойового шляху дивізії

Перебіг організації та бойові дії 27. Волинської дивізії піхоти Армії Крайової на Волині належать до відносно добре відомих фрагментів польської військової історії. Авторами найважливіших, у цьому випадку також найбільш обширних, публікацій є солдати 27. ВДП АК: Владислав Філяр, Міхал Фіялка та Юзеф Туровський. Польські архівні засоби не дозволяють ревізію основних установлень, пропозицій і зауважень, складених у цих роботах. Читачеві залишається констатація, що знайомство перебігу польсько-української і польсько-німецької боротьби на Волині у 1943–1944 рр. спирається на розробках, які вийшли з-під пера їхніх учасників. Лише дослідження київських та московських архівів дозволить повнішу оцінку польсько-українського конфлікту, в тому, між іншим, визначення генезису українського рішення про усунення польського населення з Волинського, Львівського, Тернопільського й Станіславівського воєводств, втрат, понесених польським і українським населенням, насиченість території українськими, радянськими й польськими збройними відділами та інтенсивності проведених сутичок.

Ця стаття є спробою підсумовування доробку польської історіографії, яка стосується бойових операцій 27. ВДП АК проти Української Повстанської Армії. Вона складається з двох частин: перша заключає характеристику дій самооборони і партизанських загонів, які остаточно увійшли до складу 27. ВДП АК, друга відноситься до боротьби, веденої її солдатами після того, як знайшлися у лавах дивізії. Автор виражає переконання і водночас ставить тезу, що в першому періоді головною метою партизанських загонів і самооборони була боротьба за життя членів польського населення і утримання їхніх матеріальних запасів. Формування 27. ВДП АК означало зміну пріоритетів польської збройної активності. Її найважливішою метою стала охорона відбудови структур державної адміністрації в умовах розпаду німецьких окупаційних установ та вступу радянських військ на територію східних воєводств.

Посилення збройних виступів УПА проти польського цивільного населення Волині весною 1943 р. було початком винищувальних дій по відношенню до нього. В його скупченнях викликало процеси організації самооборони та прискорило формування конспіративних структур. Слід тут зробити декілька спостережень. У середині 1943 р., відносно нечисленне польське населення Волині, ослаблене ранішніми хвилями вивозів, проведених радянським окупантом, потім арештами, що вчинялися німцями, не було здібне до більших зухвалих акцій, вимірюваних проти українців. Поляки прагнули всього лише створити негайні і на початку тимчасові інструменти захисту свого життя й майна. Натомість польські конспіративні, цивільні та військові керівні осередки свої увагу та зусилля мусили присвятити також підготовці до відтворення державних установ перед вступом Червоної армії (план «Буря»). Проблема польсько-українських взаємин і трагічної долі волинських поляків була для них істотна, але, в порівнянні з питанням майбутньої державної приналежності чотирьох південно-східних воєводств, усе-таки, другорядна. Головне командування АК однак побоювалося, що також українці зроблять спробу утворення власної державної адміністрації і в результаті дійде до вибуху польсько-української боротьби на Волині, у Східній Малопольщі та на Поліссі.

Воно передбачувало, що зосереджуючи зусилля своїх відділів на ліквідації німецької окупації стане, принаймні в першій фазі збройних сутичок з українцями, слабшою стороною конфлікту. У цій ситуації ГК більшу вагу прив'язувало утриманню Львова та Східної Малопольщі, ніж Волині.

Дії українських націоналістів, вимірювані проти польських мешканців, своїми розмахом і напругою вразили волинське Представництво Уряду Речі Посполитої, а також Окружне командування АК. Під натиском акцій УПА, які швидко розвивалися, раннім літом 1943 р. наступила часткова реорганізація польських підпільних структур. У повній конспірації залишилася, перш за все, частина членів міських ланок. Багато зусилля вкладено, щоб утворити бази й осередки самооборони сіл, з необхідності – напів'явного, а інколи навіть явного, характеру. До кінця червня виникло найімовірніше 25 таких формацій, найсильніші у селах: Пшебраже/Гайове, Гута Степанська, Панська Долина, Засмики та Білин. У липні створилися подальші представництва, між іншим, у місцевостях: Вербя, Новосілки, Фалемичі, Суходоли, Володимирівка, Хобултова та Іваничі. Число діючих на Волині осередків самооборони невідоме. Один з дослідників волинської самооборони дорахувався близько 300, з яких, до входу на цю територію відділів Червоної армії, протрималося 129.

Виникнення осередків самооборони та поява рухливих, хоч чисельно слабких партизанських загонів, дозволили на протиставлення винищувальній акції УПА. Однією з форм польської активності стала атака на українські бази та села, які, як оцінювалося, були опорою для збройних дій супротивника. Одну з перших таких акцій провели захисники колонії Пшебраже, на деякий час займаючи Тростянець, в якому містилася унтер-офіцерська школа УПА. Серед польських партизанських загонів рухливістю та ініціативною діяльністю відзначалися, між іншим, ті, що були під командуванням пор. Владислава Чермінського «Яструба» і пор. Казимира Філіповича «Корда», які діяли у Любомльському й Ковельському повітах.

19 липня 1943 р. комендант Волинської округи АК, полковник Казимир Бомбінський «Любонь», дав наказ про підпорядкування собі Державного корпусу безпеки, а день пізніше – про утворення партизанських загонів, здібних до підтримки осередків самооборони. Вже 28 липня партизанські загопи мали досягти бойової здібності. В результаті сформовано кілька таких відділів, в яких знайшлося близько 1300 солдатів. Найсильнішим (нараховував бл. 500 солдатів) командував кап. Владислав Коханський «Бомба» («Вуек»).

Очікуваних наслідків не принесли спроби налаштування розмов з українцями, початі за ініціативою окружного делегата Уряду Казимира Банаха, імовірно всупереч думці полк. Бомбінського. Польські представники, Зигмунт Румель «Кшиштоф Поремба» та Кшиштоф Маркевич «Чарт», 10 липня 1943 р. були вбиті в селі Кустичі неподалік Ковеля. Водночас це була особиста поразка Банаха, до цього моменту переконаного про можливість досягнення якої-небудь домовленості з командирами українського націоналістичного підпілля.

Трагічна смерть Зигмунта Румеля та Кшиштофа Маркевича не змінила відношення окружного Представництва Уряду до найважливіших елементів польсько-українського антагонізму, який все поглиблювався. 28 липня 1943 р. у відозві до поляків констатовано, що співробітництво з німцями і більшовиками є злочином по відношенню до народу. У ній остерігалось, що винні смерті українських жінок і дітей, а також знищення господарств будуть жорстоко покарані.

Командувачі польських партизанських загонів були зобов'язані слухати наказів

полковника Бомбінського, які суворо забороняли репресувати жінок та дітей. Саме за різкий перелом таких наказів, пор. Микола Балиш «Заглоба» поставив перед військовим судом підхорунжого Тадеуша Корону «Галича». Тоді був виданий смертний вирок. Життя Короні врятувала інтервенція інспектора району Ковель, майора Яна Шатовського «Коваля» («Загончика»). Ми не можемо сьогодні точно визначити, як багато схожих злочинів скоїли солдати партизанських загонів. У польській літературі предмета домінує переконання, що це були нечисленні випадки, несумірні з наслідками дій УПА по відношенню до польських мешканців волинських сіл і містечок.

До припинення знищення польських мешканців Волині вояків УПА закликали натомість митрополит Греко-Католицької церкви Андрей Шептицький (між іншим, пастирським листом від 10 серпня 1943 р.) та голова Українського Центрального Комітету Володимир Кубійович. Заклики обох авторитетів не привели до ослаблення активності українських націоналістів та закінчення акцій УПА проти польських сіл.

Кільканадцять партизанських загонів позитивно вплинули на долю лише деяких польських сіл і містечок. Вони не могли, з очевидних причин, стримати дій УПА в масштабі всієї Волині. Однак служба в них, подібно як у формаціях самооборони, виявилася доброю школою воєнного ремесла, яка готувала до реалізації плану «Буря». Вміння та досвід, винесені солдатами із сутичок, проведених у другій половині 1943 р., посприяли дуже високій підготовленості 27. ВДП АК. Водночас солдати перших партизанських загонів та члени формацій самооборони, входячи до складу дивізії, вносили до неї свої особисті, найчастіше дуже драматичні переживання й травми, пов'язані з трагедією польської спільноти Волині.

Підхід Червоної армії до кордонів Речі Посполитої розширив сферу завдань командування Волинської округи АК, яка тепер мусила приступити до реалізації плану «Буря». Перші накази про мобілізацію й концентрацію відділів комендант цієї округи передав підлеглим собі структурам ще 1943 р. Згідно з ними, на зламі грудня 1943 та січня 1944 рр. виникли згрупування: на південь від Ковеля – «Громада» майора Шатовського, північніше Володимира-Волинського – «Основа» капітана Казимира Жаняка «Гарди». Командування Волинської округи АК перешикувалося в командування дивізії, яка 28 січня 1944 р. прийняла назву 27. ВДП АК. Її першим командиром став полк. Бомбінський. Біля 10 лютого цю функцію обійняв молодий (народжений 1910 р.), але досвідчений солдат конспірації (між іншим, організатор поточної боротьби АК, командир акції «Вінок», проведеної вночі з 31 грудня 1942 на 1 січня 1943 рр.), дипломований майор Ян-Войцех Ківерський «Оліва», присланий на Волинь з Варшави. Ківерський закінчив формування дивізії, остаточно установлюючи її організаційний вигляд, а також склад найважливіших посад командирів. Начальником штабу дивізії став майор Тадеуш Штумберк-Рихтер «Жегота».

У відносно короткому часі в лавах 27. ВДП АК знайшлося понад 6 тис. осіб. Її стержень являли, особливо в січні й лютому 1944 р., солдати перших партизанських загонів та формації самооборони. Доволі швидко вони, разом з солдатами з іншим конспіративним минулим, у тому прибулими не з Волині, утворили досконалий колектив. Близько 3 тис. конспіраторів, з різних причин, на місце зборів не з'явилися.

Деякі, важкі сьогодні до оцінювання, сили (близько 600 солдатів АК?) залишилися у базах самооборони. Більшість із них доцільно було вимкнено з мобілізації. Трапилися також випадки саботажу мобілізаційних наказів деякими

командами самооборони, що виникало з побоювань перед використанням українськими відділами ослаблення польських скупчень.

Відділи 27. ВДП АК, що опинилися у визначених районах, проходячи через територію, яка знаходилася під контролем УПА, з українськими одиницями провели щонайменше кільканадцять сутичок. Як приклад, наведемо два з таких боїв: 23 грудня 1943 р. у селі Вітоніж бився відділ «Луна», яким командував пор. Зигмунт Кульчицький «Ольгерд», натомість у ніч з 11 на 12 січня 1944 р. в районі місцевості Малі Сади з оточення вирвався відділ пор. Франциска Пукацького «Гзимса». Доходило теж до менших і більших сутичок з відділами Вермахту та української поліції, між іншим, 15 січня в околиці села Раковець та 17 січня в районі маєтку П'ятидні. Ми можемо припускати, що німці від українських інформаторів отримували відносно докладні дані про польські відділи. Зустріч з відділом радянської партизанки ген. Наумова закінчилася трагічними наслідками. Радянські партизани до свого табору запросили кап. Владислава Коханського разом з чотирма офіцерами та тринадцятьма унтер-офіцерами й рядовими. Після обеззброєння одинадцять поляків було розстріляно, а кап. Коханського з іншими, які залишилися при житті, перекинуто на радянську сторону фронту та ув'язнено.

Ведена від середини січня боротьба 27. ВДП АК мала на меті довести до виникнення операційної бази, яка дозволяла б на реалізацію завдань плану «Буря». Це вимагало усунення з цього простору відділів УПА, змушення окупанта закритися в більших гарнізонах та обмеження активності до охорони транспортних шляхів та утримання польськими відділами якомога правильних контактів з радянською партизанкою. У цій фазі дій дивізія також захищала польське населення від можливих нападів УПА.

Отримані командуванням 27. ВДП АК накази та інструкції виключали підняття боротьби з одиницями Червоної армії, які вступали на польські землі. У випадку відторгнення радянськими командами пропозиції взаємодії і виникнення погрози збройної конфронтації, наказувалося сховати зброю й розпустити відділи.

Формування великої і мобільної польської військової одиниці на близькому тилу фронту змінювало, звичайно в місцевому масштабі, уклад сил, погіршуючи положення німецьких військ і згруповань УПА. У схожих обставинах німецьке командування старалося провести, інколи з ангажуванням значних ресурсів, дії, що на своєму тилу ліквідували партизанські формації. У перших тижнях 1944 р. не розпоряджалося однак на Волині силами, які дозволяли б на таку акцію й мусило обмежитися негайними військовими заходами, направленими проти партизанів. Бої, проведені з німецькими одиницями, між іншим, 15 й 23 лютого в районі Володимира-Волинського та Водзинова, вказували на значну підготовленість й силу вогню польської формації. Великим її успіхом було оточення в селі Засмики німецького загону, що нараховував 105 людей і примушення його до того, щоб здався. Спроби звернення польських відділів, що ініціювалися німецькими командуваннями, проти радянських були категорично відкинуті. У цій ситуації німецькі одиниці, під загрозою польських, радянських і українських відділів, зосередилися в більших місцевостях, між іншим, у Ковелі, Луцьку, Володимирі-Волинському, Любомлі та Устилузі. Організували також захист найважливіших залізничних шляхів: Ковель–Рівне, Ковель–Любомль–Холм, Володимир-Волинський–Ковель та шосе Ковель–Луцьк.

Заняття місцевості, в якій був німецький гарнізон, для відділів 27. ВДП АК виявлялося дуже важким, але здійсненням завданням. Старанно запланований

напад на село Голоби з метою здобуття військового устаткування й амуніції, закінчився в ніч з 8 на 9 березня 1944 р. дошкульною поразкою. Перш за все підвела взаємодія між визначеними до наступу відділами. Пощастив натомість удар на містечко й залізничну станцію Турійськ 20 березня. Слід відмітити, що до успіху польських відділів посприяла взаємодіюча з ними радянська артилерія. Успішно закінчився також напад на містечко і станцію Туропин, обсажені німецькими загонами. Заняття цих двох місцевостей перервало залізничне сполучення між німецькими гарнізонами у Ковелі та Володимирі-Волинському. «Дії дали сильний зв'язок сукупності 27. Дивізії та зафіксували переконання, – вірно оцінював повоєнний авторський колектив Історичної комісії Польського Головного штабу в Лондоні, – що, незважаючи на диспропорцію в озброєнні, у відкритій боротьбі можна з успіхом ставити чоло регулярній німецькій армії».

Однаково великою загрозою як німецькі одиниці, для 27. ВДП АК, яка щойно формувалася, були відділи УПА. Проти них піднято ряд зухвалих бойових акцій, виділяючи до їхньої реалізації значні, відносно добре озброєні сили. До однієї з перших дійшло 10–15 січня 1944 р. Відділи зі згрупування «Основа» провели розвідку боротьбою в районі на північ від Володимира-Волинського, сточуючи декілька сутічок з УПА. Більші збройні сутічки мали місце 18–19 січня також у районі Володимира-Волинського. Командування згрупування «Основа» задумувало опанувати місто та знищити базу УПА в селі Гнійне. Акція закінчилася поразкою. Поляки не змогли переламати захист ворога і відійшли до сіл Білин і Селиська. У відповідь, 25 січня українські солдати з села Гнійне, використовуючи недавній успіх, вдарили на польське представництво у Біліні. Напад був відбитий, однак затята боротьба та перехідне оволодіння деяких польських сіл (між іншим, Геленівки, Стефанівки, Андресівки та Білозовщини) привели до втрат серед польського цивільного населення. У лютому відділи «Основи» надали допомогу представництвам самооборони в Едвардполі (8 лютого) та змогли зайняти представництва УПА в селах Ворчин, Пузів і Стенжаричі (20 лютого). На початку березня відділ підпоручика Єжи Красовського «Леха» у процесі пізнавальних дій переміг під Гайками.

Успіхом закінчилися дві перші акції, проведені згрупуванням «Громада». В кінці січня його відділи перейшли на східну сторону річки Стохід та розбили українську оборону сіл Баби й Щурин. Вийшли також із засідки, організованої ворогом. Пощастило теж у нападі на село Будисько неподалік Ковеля 31 січня 1944 р.

Найсерйознішим досягненням «Громади» було усунення відділів УПА зі Свиняжинських лісів у перших днях лютого. Це зроблено взаємодіючи з радянською партизанкою. Українці, які знайшлися віч-на-віч із сильнішими супротивниками, не зробили більш серйозних спроб опору. Вони справно відійшли, залишаючи земляні фортифікації та порожні склади. Продовженням дій у Свиняжинських лісах був напад 16 лютого на село Осьмиговичі, в якому мав перебувати сильний відділ УПА. Наступ зламався у вогні кулеметів, а вже після бою виявилось, що супротивником був відділ радянської партизанки, який два дні раніше опанував село. Поразкою закінчилася також акція на базу УПА в селі Озютичі 29 лютого. Атакуючі зазнали дуже значних втрат від вогню кулеметів та мортир. До невігідного результату боротьби посприяло те, що добре видимі на снігу поляки, були відстріляні трьома німецькими літаками. Вони напевно з'явилися із завданням розпізнання ситуації та включилися до боротьби. Успіхом закінчився натомість удар відділу поручика Казимира Філіповича «Корда» на село Перекурка 29 лютого. Місцевість здобуто,

змушуючи супротивника втікати. Такий сам результат принесла боротьба солдатів «Громади» 12 березня за село Коритниця та 18 березня за Запілля.

Від 11 січня до 18 березня 1944 р. солдати 27. ВДП АК провели шістнадцять більших боїв. До проведених з найбільшим розмахом належали дії у Свиняжинських лісах, в яких брали участь чотири польські батальйони. Дивізія отримала простір, необхідний для закінчення організації та підготовки, а також впорядкованості свого тилу перед початком боротьби з німецькими військами.

У другій половині березня 27. ВДП АК знайшлася у прифронтовій зоні. 17, 20 та 26 березня відбулися зустрічі майорів Шатовського, Штумберк-Рихтера та Ківерського з вищими радянськими офіцерами та дійшло до перших тимчасових установлень принципів взаємодії між польськими й радянськими відділами, офіційно не затверджених Головним командуванням АК та польським урядом в еміграції. Представники Червоної армії декларували, між іншим, визнання політичної підлеглості 27. ВДП АК польським властям у Лондоні й Варшаві. Вони виражали згоду на утримування невимушеного зв'язку між командою дивізії та її політичними й військовими начальниками, а також на її перешиккування в регулярну одиницю, обіцяючи допомогу в обладнанні й озброєнні. Домагалися натомість, щоб під операційним оглядом дивізія підкорилася радянському командуванню. На тилу Червоної армії не повинні були діяти жодні польські партизанські загони.

Росіяни володіли відносно точною інформацією про настрої й очікування польських солдатів, кількісний стан, озброєння, а також положення відділів 27. ВДП АК. Знали теж розміщення деяких представництв самооборони та їхній склад команд.

Незважаючи на правильний перебіг розмов між вищими командувачами 27. ВДП АК і представниками Червоної армії, доходило до загрозливих інцидентів, які вказували на ставлення партизанки і радянських військ до польського населення. 15 березня 1944 р. командувач АК послав до Лондона тривожну депешу: «Волинь повідомляє – 1) Більшовики роззброїли наше представництво в м. Пшебраже. [...] Частина людей арештовано, командувачів розстріляно. 9 березня в м. Рожище коменданта та трьох людей розстріляно, близько 20 арештовано і вивезено до Луцька, декількох повішено. 3) Молодь втілюють до своїх відділів». Інформації, які розповсюджувалися про езекуції польських конспіраторів, не завжди були справжні. Була, натомість, правдива значна частина інформацій про проведені арешти, ув'язнення та вивози вглиб Радянського Союзу місцевих голів польських спільнот.

У виниклій ранньою весною 1944 р. ситуації, командування 27. ВДП АК в принципі не мало вибору – приступаючи до реалізації плану «Буря», мусило взаємодіяти з радянськими одиницями. Притому воно не знало їхніх справжніх планів та складу й сили вогню, спираючись всього лише на дані отримуваних від радянських офіцерів. Під знаком питання залишалися справи лояльності поведінки радянських одиниць, які знаходилися в сусідстві польських солдатів.

У перших днях квітня розпочалася боротьба з регулярними німецькими одиницями фронтового характеру. Після приблизно двох тижнів змагань з численнішим і сильнішим супротивником, не отримуючи достатньої підтримки від радянських відділів, наступ 27. ВДП АК зламався. Радянське командування не дало згоди на відхід на лінію річки Турія. В результаті, польські солдати були змушені вести оборонні дії у Мосурських, Землицьких і Стенжарицьких лісах 13–19 квітня, а

потім пробилися через перстень оточення і вийшли на території північніше Любомля. В кінці квітня перейшли до Шацьких лісів, в яких також перебували радянські партизанські загони.

18 квітня, в не до кінця пояснених обставинах, загинув майор Ківерський. Командування 27. ВДП АК (близько 3,3 тис. солдатів) перейняв майор Штумберк-Рихтер. Він також реалізовував наказ Головного коменданта АК ген. Тадеуша Бора-Коморовського: «Подальшим завданням цих відділів буде надалі виконувати акцію Б[уря] на схід від Бугу, так довго, як це буде можливе». В той час ген. Бур-Коморовський лічився вже з необхідністю переходу дивізії на Люблінщину.

Ситуація 27. ВДП АК була надалі дуже важка. На початку третьої декади травня супротивник розпочав ліквідацію польського й радянського партизанського згурпування. Дошкульний брак амуніції, медикаментів, а також продовольства змусили рішення вирватися з оточення у сутичці. Через брак згоди ГК АК на перехід на Люблінщину, командування дивізії вирішило провести відділи на російську сторону фронту. Вже в початковій фазі виконання цього наміру до майора Штумберк-Рихтера по радіо добралися інструкції, в яких наказувалося перехід річки Буг.

Про нові розпорядження ГК АК вдалося поінформувати і завернути тільки деякі відділи. Уночі з 9 на 10 червня 1944 р. у трьох пунктах вони переступили Буг і дійшли до Парчевських лісів, а потім пробилися до Чемерницьких лісів. У липні взяли участь у «Бурі» на Люблінщині. Вони звільнили територію з місцевостями Коцьк, Фірлей, Любартів та Кам'янка. 25–30 липня 1944 р. були підступно роззброєні одиницями, які належали до 8. Гвардійської армії 1. Білоруського фронту, що реалізовував директиву радянського Головнокомандування від 14 липня 1944 р., яка наказувала роззброювання польських партизанських загонів та керування їхніх солдатів до спеціальних таборів. У випадку відмови підпорядкуватися радянським наказам, по відношенню до польських партизанів і солдатів АК, можна було застосовувати збройне насилля.

Ще більш трагічно пройшла доля відділу, яким командував капітан Жаняк. Найімовірніше, до нього не добралися накази, які керували 27. ВДП АК на Люблінщину. Під час спроби переходу Прип'яті загинули 120, а рани віднесли 114 польських солдатів. Втрати становили близько 40 відсотків особового стану відділу.

Повстання великої польської збройної формації, якою була 27. ВДП АК, не привело до драматичного погіршення положення українського населення. Вірогідні, відомі нам джерела та польська література предмета не вказують на ведення її солдатами великих акцій пацифікації скупчень українського населення, поєднаних з позбавленням життя жінок і дітей. Існуюча в українській літературі інформація на цю тему найчастіше має характер заяв, без покликання на джерела. Не можна, однак, виключити, з уваги на напругу польсько-українського конфлікту на Волині та трагізм долі родин солдатів 27. ВДП АК у 1943 р., виникнення в 1944 р. випадків (може навіть відносно численних) розстрілів українських цивільних та нищення їхнього майна.

Основною метою 27. ВДП АК була боротьба з німецькими військами та уможливлення відтворення польської державної адміністрації на території Волинського воєводства. Цього завдання, перш за все в політичному вимірі, солдати дивізії не могли реалізувати.

Після домовленості з місцевим командуванням Червоної армії, у перших двох декадах квітня 1944 р. 27. ВДП АК брала участь у Ковельській операції. В результаті

тих і подальших сутичок понесла значні втрати і в результаті була оточена німцями в Шацьких лісах. Виявилося, що залишатися на Волині, з багатьох причин, що вже раніше сигналізувалися, не було можна. Остаточно частина польських відділів переступила річку Буг, а потім брала участь у «Бурі» на Люблінщині. Її солдатам припала честь визволити кількадесят містечок і сіл. Однак уже в кінці липня 1944 р. вони були підступно роззброєні відділами радянського 29. Гвардійського корпусу піхоти. Це мало так статися за знанням Сталіна. Більшість солдатів були втілені до Народного Польського війська. Відмова продовження боротьби з німцями в цій формації погрожуwała арештами та вивезенням до СРСР.

Слід підкреслити, що 27. ВДП АК була найбільшою польською партизанською одиницею, яка в першій половині 1944 р. реалізовувала план «Буря». В затятій боротьбі пододала близько 600 кілометрів. Провела близько 60 більших боїв. У їхньому результаті полягло 625 солдатів, а рани віднесли близько 400, до неволі дісталися 195, а 1320 пропали без вісті. Історики оцінюють, що німецькі втрати склали 700–750 убитих солдатів та 900–1000 поранених. До польської неволі дісталось натомість близько 350 солдатів ворога.

Боротьбу з УПА 27. ВДП АК вела всього лише в першому періоді свого існування (останні дні 1943 і перші тижні 1944 рр.). Ці сутички являли дуже важливий, але тільки епізод у її бойовому шляху. Її основною метою було створення операційної бази для дій проти німецьких військ та оборона польських сіл перед нападами УПА. У ході боротьби дивізія не понесла більших особових втрат. Підняття подальших досліджень над історією волинської дивізії, перш за все спираючись на українські й російські архівні матеріали, напевно не змінить цієї констатації.